

เคล็ด (ไม่) ลับในการสำรวจ
ตัวอย่าง: กรณีศึกษาโครงการสำรวจ
เพื่อประมาณการจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
กับสารเสพติดในประเทศไทย

อมรรัตน์ เงามะบุญพัฒน์*

อุษณีย์ ฟิ่งปาน*

---

* ศูนย์วิจัยยาเสพติด สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การสำรวจด้วยตัวอย่าง ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำผลที่ได้ อ้างอิงไปสู่ประชากรนั้น ดำเนินการเพราะประหยัดทรัพยากร แต่ ผู้นำไปใช้จะต้อง เข้าใจวัตถุประสงค์ของการศึกษา การสร้าง เครื่องมือวัดรูปแบบการดำเนินงานวิจัย ประชากรเป้าหมาย ขนาดตัวอย่าง การสุ่มตัวอย่าง กรอบตัวอย่างที่สมบูรณ์ การ จัดการงานภาคสนาม การประมวลผลข้อมูล การเลือกใช้สถิติ ที่เหมาะสม ตลอดจนการตีความข้อมูลที่ถูกต้องสอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของโครงการ

เมื่อปีพ.ศ. 2544 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (สำนักงานป.ป.ส.) สนับสนุนให้มีการสำรวจทั่วประเทศภายใต้โครงการ “ประมาณการจำนวนผู้เกี่ยวข้องกับสารเสพติดในประเทศไทย” โดยคณะทำงานคือ คณะกรรมการที่ปรึกษาด้านข้อมูลและวิชาการสารเสพติด การสำรวจครั้งนี้กำหนดประชากรตัวอย่างเป็นชายและหญิงที่มีอายุ 12-65 ปี จำแนกรายภาค และกรุงเทพและปริมณฑล ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบหลายชั้น รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามทั้งที่เป็นแบบสัมภาษณ์ และตอบเอง วิธีการสร้างแบบสอบถามครอบคลุมทั้งยา/สารเสพติดและแอลกอฮอล์ กอปรกับมีคำถามประกอบอื่น เช่นคำถามเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ทักษะชีวิต หรือแม้แต่คำถามเรื่องการใช้สารเสพติด ก็ไม่มีคำว่า ติดสารเสพติด และยังมีวิธีการเก็บข้อมูลที่ให้ผู้ตอบยินดีให้ข้อมูล อย่างไรก็ตาม

ตามการปรับแก้ข้อมูลด้วยการตรวจสอบความสมบูรณ์และแนบ
นัยก็นำมาใช้ในการประมาณการด้วย นอกจากนี้การประมาณ
ความผิดพลาดของการรายงานคำตอบจากผู้รู้ และมีประสพ
การณ์เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องยาและสารเสพติดมานานก็เป็นสิ่ง
สำคัญในการทำให้ ผลสำรวจนี้ออกมาได้ถูกต้องและสมบูรณ์

บทนำ

การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เป็นวิธีการหาคำตอบเชิงทัศนคติ และพฤติกรรม ที่ปัจจุบันเริ่มมีบทบาทกว้างขวางขึ้นทั้งภาครัฐและเอกชน การวิจัยด้านการตลาด การประเมินผลการให้บริการของหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนการศึกษาถึงปัญหาทางสังคมในประเด็นต่างๆ เช่น ประสิทธิภาพในการใช้สารเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ การพนัน การทำผิดกฎหมาย ฯลฯ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นโจทย์ที่สามารถหาคำตอบได้ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจทั้งสิ้น

เมื่อปีพ.ศ. 2544 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (สำนักงานป.ป.ส.) ได้เป็นผู้สนับสนุนให้มีการสำรวจทั่วประเทศภายใต้โครงการ “ประมาณการจำนวนผู้เกี่ยวข้องกับสารเสพติดในประเทศไทย” ซึ่งเป็นการสำรวจด้วยตัวอย่างขนาดใหญ่ และมีการเผยแพร่ผลงานไปสู่หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ โดยการสำรวจครั้งนี้เป็นการทำงานของคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านข้อมูลและวิชาการสารเสพติด ประกอบด้วยอาจารย์และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ และ

สถาบันวิจัยสังคม และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้รับความช่วยเหลือในเรื่อง ขนาดตัวอย่าง การสุ่มตัวอย่าง และกรอบตัวอย่างจาก สำนักงานสถิติแห่งชาติ โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานงบประมาณความช่วยเหลือป้องกัน และปราบปรามยาเสพติด สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำ ประเทศไทย สมาคมป้องกันปัญหาจากสุราแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ผู้เขียนเอง ในฐานะบุคคลหนึ่งที่มีส่วนร่วมในกระบวนการสำคัญๆ ของโครงการฯ คิดว่าวิธีในการสำรวจหลายประการน่าจะเป็น ประโยชน์ต่อแวดวงทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ ทำงานเกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงสำรวจดังกล่าว ดังนั้นจึงได้ ทำการประมวลสาระสำคัญของขั้นตอนต่างๆ ในโครงการฯ ประกอบกับการอธิบายเพิ่มเติม เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพ ขั้นตอนต่างๆ ในการสำรวจด้วยตัวอย่างมากยิ่งขึ้น

การสำรวจด้วยตัวอย่างที่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำผลที่ได้ อ้างอิงไปสู่ประชากรในการศึกษาแม้จะเป็นวิธีการที่ ประหยัดทรัพยากร แต่ก็ต้องคำนึงถึงเงื่อนไขในการสำรวจ หลายประการไม่ว่าจะเป็นความชัดเจนของวัตถุประสงค์ การสร้างเครื่องมือวัด รูปแบบการดำเนินงานวิจัย (การวิจัย เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ) การกำหนดประชากรเป้าหมาย

การหาขนาดตัวอย่าง การสุ่มตัวอย่าง กรอบตัวอย่างที่สมบูรณ์ การจัดการงานภาคสนาม การประมวลผลข้อมูล การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสม ตลอดจนการตีความข้อมูลที่ถูกต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ เนื่องจากในโครงการสำรวจเพื่อศึกษาปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติดนั้นเป็นคำตอบที่ผู้ตอบบางส่วนจะให้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง บางส่วนอาจจะตรงกับความจริง การประมาณค่าจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงส่วนนี้ด้วย

วัตถุประสงค์ของโครงการ

เพื่อประมาณการจำนวนผู้เกี่ยวข้องกับยา/สารเสพติดและเครื่องมือแอลกอฮอล์ ทั้งนี้เพื่อใช้ประโยชน์ในการกำหนดยุทธศาสตร์ป้องกันและแก้ไขปัญหาการใช้ยา/สารเสพติดในระดับประเทศ โดยศึกษาประสบการณ์ของประชากรในการ ใช้ยา/สารเสพติด 9 ชนิด คือ กัญชา กระท่อม สารระเหย ยาบ้า ยาอี/ยาเลิฟ ยาเค โคเคน ผีน และเฮโรอีน การตีพิมพ์เครื่องมือแอลกอฮอล์ 8 ชนิด คือ น้ำผลไม้ผสมแอลกอฮอล์ ไวน์/สปาย/ไวน์ ชาวบ้านทำเอง เบียร์ เหล้าแดง เหล้าขาว/เหล้าเถื่อน เหล้าจีน ยาดอง และสุราพื้นบ้าน (อุ กระแช่ สาโท หวาก ฯลฯ) นอกจากนี้ยังศึกษาถึงจำนวนผู้ที่สูบบุหรี่ ตีพิมพ์เครื่องมือกำลังและยารักษาโรคอีก 4

ชนิด คือ ยาแก้ไอ/แก้ปวด ยานอนหลับ ยาแก้ปวดประสาท และยาแก้ไอ ซึ่งในปัจจุบันยารักษาโรคดังกล่าวอาจจะมีการใช้ในทางที่ผิด

การกำหนดประชากรเป้าหมาย แผนการสุ่มตัวอย่าง

▪ ประชากรเป้าหมาย

การศึกษานี้เป็นการสำรวจประชากรทั่วประเทศ จำแนกตามภูมิภาค เพศ และกลุ่มอายุ

- การจำแนกตามเขตภูมิภาค แบ่งเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพฯ-ปริมณฑล) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพฯ-ปริมณฑล โดยที่แต่ละภาคยังจำแนกตามเขตปกครอง กล่าวคือ ในเขตเทศบาล นอกเขตเทศบาล

- จำแนกเพศชายและหญิง ทั้งนี้เนื่องจากประสบการณ์การใช้ยา/สารเสพติด ต่อมแอลกอฮอล์ของชายและหญิงจะแตกต่างกัน

- กลุ่มอายุ โดยจำแนกออกเป็นกลุ่มอายุ 12-24 ปี 25-44 ปี และ 45-65 ปีตามลำดับ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับวัยต่างๆ กล่าวคือ วัยรุ่น และวัยทำงานตอนต้นและตอนปลาย นอกจากนี้การที่ไม่ถามผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 12 ปี และ

และ สูงกว่า 65 ปี เพราะกลุ่มดังกล่าว จะมีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องกับยา/สารเสพติดน้อยมาก

- **แผนแบบการสุ่มตัวอย่าง**

แผนการสุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็น "การสุ่มตัวอย่างกลุ่มหลายชั้นแบบแบ่งชั้นภูมิ" (Stratified Multistage Cluster Sampling) ซึ่งเป็นวิธีการสุ่มตัวอย่างที่ใช้กันแพร่หลายในโครงการสำรวจขนาดใหญ่ ทำการเก็บข้อมูลจากหน่วยตัวอย่างทั่วประเทศ

โดยแบ่งออกเป็น 3 ชั้นภูมิ ตามลักษณะการปกครองคือ ในเขตเทศบาล นอกเขตเทศบาล และกรุงเทพฯ ปริมาณพลเป็นชั้นภูมิที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 ตามลำดับ ในแต่ละชั้นภูมิมีลำดับขั้นของการสุ่มตัวอย่างแตกต่างกันออกไปดังนี้คือ

- **ชั้นภูมิที่ 1 และ 2 คือ ในเขต และนอกเขตเทศบาล**

ในแต่ละชั้นภูมิได้แบ่งเป็น 4 ชั้นภูมีย่อยๆ ตามภาคคือ ภาคเหนือ ภาคกลางยกเว้นจังหวัดปริมณฑล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เป็นชั้นภูมิที่ 1 ถึง 4 ตามลำดับ ในแต่ละภาคนั้นแบ่งออกเป็นกลุ่มตามจังหวัด จากนั้นสุ่มจังหวัดตัวอย่างเป็นการสุ่มกลุ่มชั้นที่ 1 ในแต่ละ

จังหวัดตัวอย่างนั้นแบ่งออกเป็นกลุ่มตามเทศบาล (ในเขตเทศบาล)/อำเภอ (นอกเขตเทศบาล) แล้วสุ่มเทศบาล/อำเภอตัวอย่างขึ้นเป็นการสุ่มกลุ่มในชั้นที่ 2 ส่วนการสุ่มกลุ่มในชั้นที่ 3 แบ่งกลุ่มเทศบาล/อำเภอตัวอย่างออกเป็นกลุ่มตามชุมชนอาคาร (ในเขตเทศบาล) / หมู่บ้าน (นอกเขตเทศบาล) จากนั้นสุ่มชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่าง ลำดับถัดไปแบ่งชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่างที่สุ่มมาได้นั้นออกเป็นกลุ่มตามครัวเรือน เลือกครัวเรือนตัวอย่างขึ้นมาเป็นการสุ่มกลุ่มในชั้นที่ 4 ส่วนในขั้นสุดท้ายคือชั้นที่ 5 นั้น จะสุ่มสมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุ 12-65 ปีขึ้นมาเป็นหน่วยตัวอย่างเพื่อทำการสัมภาษณ์ในกรณีทีในครัวเรือนตัวอย่างนั้นมีสมาชิกที่เข้าข่ายมากกว่า 6 คนโดยใช้การสุ่มแบบง่ายโดยการจับสลาก กล่าวโดยสรุปคือในชั้นภูมิที่ 1 และ 2 นั้นมีการสุ่ม 5 ขั้นตอน

- ชั้นภูมิที่ 3 คือ กรุงเทพฯและปริมณฑล

แบ่งเป็น 4 ชั้นภูมิย่อยตามจังหวัดในกรุงเทพฯและปริมณฑล คือ กรุงเทพฯ นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ (3 ชั้นภูมิหลังนี้เป็นจังหวัดในปริมณฑล) เป็นชั้นภูมิที่ 1 ถึง 4 ตามลำดับ

1) ชั้นภูมีย่อยที่ 1 คือ กรุงเทพฯ กล่าวคือ แบ่งกรุงเทพฯ ออกเป็นกลุ่มตามเขต จากนั้นเลือกเขต ตัวอย่างเป็นการสุ่มกลุ่มชั้นที่ 1 ในแต่ละเขตตัวอย่างที่สุ่มนั้น ได้แบ่งออกเป็นกลุ่มตามชุมชนอาคาร แล้วสุ่มชุมชนอาคาร ตัวอย่างเป็นการสุ่มกลุ่มในชั้นที่ 2 ส่วนในชั้นที่ 3 และชั้นที่ 4 นั้นสุ่มครัวเรือนตัวอย่างและสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างที่เข้าข่ายถูกสัมภาษณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

2) ชั้นภูมีย่อยที่ 2 ถึง 4 คือ จังหวัดในปริมณฑล ในแต่ละชั้นภูมินั้นแบ่งเป็นชั้นภูมีย่อยๆ อีก 2 ชั้นภูมิ คือ ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาลของจังหวัดปริมณฑล จากนั้นสุ่มเทศบาล/อำเภอตัวอย่างเป็นการสุ่มกลุ่มในชั้นที่ 1 ต่อมาสุ่มชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่างซึ่งเป็นการสุ่มกลุ่มในชั้นที่ 2 ส่วนชั้นที่ 3 สุ่มครัวเรือนตัวอย่าง และชั้นสุดท้ายสุ่มสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างที่เข้าข่ายมาสัมภาษณ์

ข้อดีของการสุ่มตัวอย่างกลุ่มหลายชั้นแบบแบ่งชั้นภูมิ คือ สามารถแก้ไขปัญหาความไม่สมบูรณ์ของกรอบตัวอย่างได้ เนื่องจากจะใช้กรอบตัวอย่างในการสุ่มเลือกหน่วยตัวอย่างแต่ละชั้นเท่านั้นจึงจัดทำได้สะดวกรวดเร็ว ประหยัด และทันสมัย ยกตัวอย่างในการสุ่มหน่วยตัวอย่างในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล จัดทำกรอบตัวอย่างชั้นที่ 1 เพื่อสุ่มเลือกจังหวัดในแต่ละภาค กรอบตัวอย่างชั้นที่

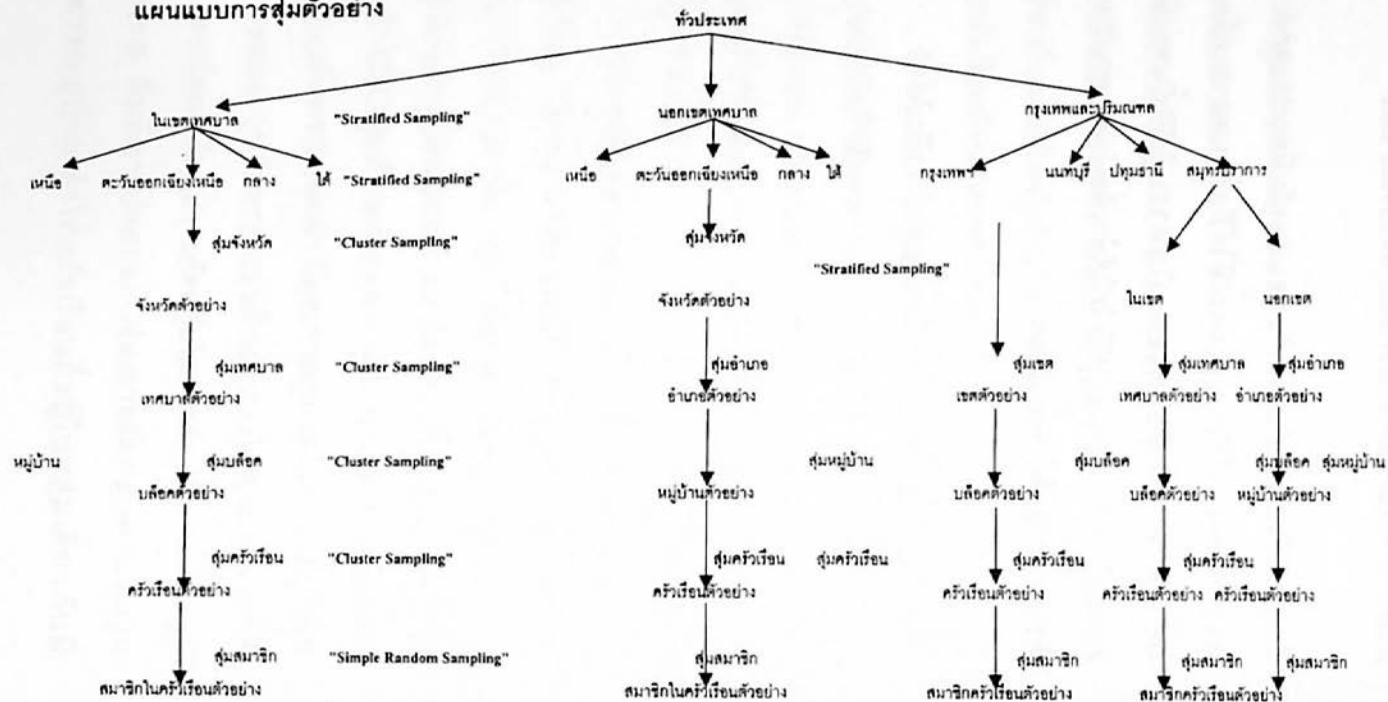
2 ในการสุ่มเลือกเทศบาล/อำเภอของจังหวัดตัวอย่างที่สุ่ม ส่วนกรอบตัวอย่างชั้นที่ 3 เพื่อการสุ่มเลือกชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่างในเทศบาล/อำเภอตัวอย่างที่สุ่มได้ จากนั้นสำรวจพื้นที่ชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่างเพื่อจัดทำแผนที่ครัวเรือนที่แจ่งนับได้จริงซึ่งเป็นกรอบตัวอย่างชั้นที่ 4 แล้วสุ่มเลือกครัวเรือนตัวอย่างจากแผนที่ที่จัดทำ

ข้อได้เปรียบอีกอย่างหนึ่งของการสุ่มตัวอย่างเช่นนี้ คือ ประหยัดกำลังคน เวลา และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานภาคสนาม การควบคุมการทำงานภาคสนามสามารถแบ่งส่วนกันได้ เพราะหน่วยตัวอย่างมีการกระจุกตัวกันแทนที่จะกระจายออกไป

การสุ่มตัวอย่างกลุ่มแบบหลายขั้นนั้น จะเลือกกลุ่มตัวอย่างมาเพียงบางกลุ่ม และเก็บข้อมูลเพียงบางหน่วยตัวอย่างในกลุ่มเท่านั้น กลุ่มที่เลือกมาเป็นตัวอย่างนั้นจึงน่าจะเป็นตัวแทนที่ดีของประชากร คือ ต้องเก็บข้อมูลจากหน่วยตัวอย่างที่มีคุณลักษณะหลากหลายซึ่งจะทำให้ได้ตัวประมาณที่มีความแม่นยำ มีคุณภาพสูง แต่ในทางปฏิบัตินั้น ในการแบ่งกลุ่มลักษณะเช่นที่กล่าวมาไม่สามารถทำได้ เนื่องจากโดยทั่วไปแล้วจะจัดกลุ่มโดยอาศัยลักษณะทางภูมิประเทศ พื้นที่การปกครอง เช่น การจัดกลุ่มตามชุมชนอาคาร/หมู่บ้าน ทำให้ครัวเรือนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันมี

ลักษณะที่เหมือนกันแต่ครัวเรือนต่างกันมีความแตกต่างกันมากกว่า จึงทำให้ค่าประมาณที่ได้มีความคลาดเคลื่อนสูง กล่าวได้ว่าการเลือกตัวอย่างในทางปฏิบัตินั้นจะเน้นถึงความเป็นจริงในทางปฏิบัติ ไม่ได้ทำเพื่อมุ่งหวังคุณภาพของตัวประมาณเพียงอย่างเดียว

แผนแบบการสุ่มตัวอย่าง

หมายเหตุ บล็อก คือ ชุมชนราชการในเขตเทศบาลตามที่สำนักงานสถิติแห่งชาติกำหนด

การสร้างเครื่องมือวัด

โครงการสำรวจเพื่อประมาณการจำนวนผู้เกี่ยวข้องกับสารเสพติดในประเทศไทย เป็นโครงการที่มีประเด็นสอบถามที่ละเอียดอ่อน เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่สังคมพิจารณาว่า "ผิดกฎหมาย" เนื่องจากการใช้สารเสพติดยังเป็นพฤติกรรมที่ปกปิดซ่อนเร้นในการรายงานประสบการณ์ตามความเป็นจริง ลักษณะดังกล่าวทำให้คณะทำงานต้องระดมความคิดเห็น รวมทั้งการทดสอบกับประชากรเป้าหมายจริง เพื่อหาแนวทางให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นหรือตอบคำถามตามความเป็นจริงมากที่สุด

เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจมี 3 ชุด คือ แบบที่ 1 ใช้ในการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนตัวอย่างและใช้คัดเลือกสมาชิกในครัวเรือน แบบที่ 2 ใช้สัมภาษณ์สมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 12-65 ปี โดยประเด็นที่ถามประกอบด้วย คุณลักษณะทั่วไป ปัญหาสุขภาพ และความรู้ทัศนคติต่อสิ่งเสพติด ส่วนแบบที่ 3 เป็นแบบบันทึกตนเอง ศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ในการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และการใช้ยา/สารเสพติด รายละเอียดวิธีการสร้างเครื่องมือวัดมีดังต่อไปนี้ คือ

▪ การสร้างความรู้สึกว่า “แบบสอบถามฉบับดังกล่าวไม่เจาะจงที่จะถามเกี่ยวกับปัญหา/สารเสพติด” หลักการสร้างแบบสอบถามก็คือ ต้องไม่ให้ผู้ตอบรู้สึกว่าเรื่องราวหรือประเด็นที่สอบถามเป็นเรื่องเกี่ยวกับยา/สารเสพติดแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งในโครงการนี้ก็มีการศึกษาถึงผลกระทบของการใช้ยา/สารเสพติด การยกประเด็นจึงเน้นไปในแง่ที่มากกว่าให้ระบุตรงว่าใช้ยา/สารเสพติดวิธีการที่ใช้ ได้แก่

- 1) ระบุชื่อโครงการในแบบสอบถามว่าเป็น “การสำรวจคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน”
- 2) มีประเด็นคำถามเกี่ยวกับปัญหาสุขภาพ แนวทางการแก้ปัญหาดังกล่าว และการปฏิบัติตัวเพื่อเสริมสร้างสุขภาพร่างกายให้ แข็งแรง

▪ สร้างเงื่อนไขที่ทำให้ผู้ตอบมีความสะดวกในการตอบ กล่าวคือ ทำให้ผู้ตอบรู้สึกสบายใจในการตอบ ไม่เครียดหรือกังวลกับการให้ข้อมูล โดยเฉพาะในแบบสอบถามส่วนที่ 3 ซึ่งเป็นแบบบันทึกประสบการณ์ฯ

- 1) การรับประกันกับผู้ตอบว่าข้อมูลที่ได้จะเป็นความลับ และไม่สามารถโยงมาถึงตัวผู้ตอบได้ภายหลัง โดยระบุในคำชี้แจงของแบบสอบถาม “การสำรวจครั้งนี้กรุณabanที่กข้อมูลด้วยตนเอง ไม่มีหลักฐาน ชื่อ นามสกุล และที่

อยู่ เพื่อให้ท่านมั่นใจว่าข้อมูลที่บันทึกยังคงเป็นความลับส่วนตัวโดยสมบูรณ์"

2) ซึ่ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม "ข้อมูลจากประสบการณ์จริงจะนำไปสู่การพัฒนาที่ตรงตามความต้องการของชุมชนและสังคม"

3) การสร้างแบบสอบถามที่มีหน้าปกมิดชิด เพื่อให้ผู้ตอบสามารถส่งคืนโดยที่พนักงานเก็บข้อมูลมองไม่เห็นถึงรายละเอียดของคำตอบจากแบบบันทึกประสบการณ์จริง

4) คำถามที่เกี่ยวกับการใช้ยา/สารเสพติด สร้างความรู้สึกที่ผู้ตอบไม่เห็นว่าเป็นการจับผิด กล่าวคือ ประสิทธิภาพในการใช้ยา ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และ เสพสารเสพติด เนื่องจากเป็นคำถามที่ผู้ตอบจะเกิดความลำบากใจในการตอบ ในการสำรวจครั้งนี้จึงใช้วิธีการทั้งแบบสอบถามไว้ให้ผู้ตอบเขียนคำตอบเอง และยังใช้วิธีการถามจากคำตอบที่สามารถตอบได้โดยเรียงลำดับจากการถามว่า "เคยใช้หรือไม่" ถ้าเคย "ใช้ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมาหรือไม่" ถ้าใช้ "ในรอบ 30 วันที่ผ่านมาใช้หรือไม่" ถ้าใช้ให้ระบุว่าใช้ประมาณกี่วันในช่วง 30 วันที่ผ่านมา

▪ การใช้คำ "สิ่งเสพติด" แทนที่ "ยาเสพติด" เพื่อเป็นการลดระดับความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากแบบสอบถามที่ทีมงานจึงได้มีการทดสอบถึงแนวโน้มความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามซึ่งพบว่าคำว่า "สิ่งเสพติด" เป็นคำที่ใช้แล้วทำให้ได้รับความร่วมมือจากผู้ตอบสูงกว่า "ยาเสพติด" "สารเสพติด" และ "สิ่งมีนเมา" ทำให้ทีมงานตัดสินใจเลือกใช้คำดังกล่าวเมื่อมีการพูดถึงคำว่ายาเสพติดในแบบสอบถาม

▪ การเรียงลำดับข้อคำถาม โครงสร้างของแบบสอบถามที่ใช้กำหนดให้มีการสอบถามถึงประเด็นที่หลากหลายและประเด็น โดยทั่วไป โดยเริ่มจากข้อมูลทั่วไป อาทิ การศึกษา อาชีพ รายได้ การย้ายที่อยู่ ปัญหาสุขภาพกาย/จิต แนวทางแก้ไข และการปฏิบัติตนเพื่อให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ต่อจากนั้นเริ่มถามความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับสิ่งเสพติด ขณะเดียวกันเมื่อเริ่มเข้าถึงเนื้อหาด้านประสบการณ์ในการใช้สารเสพติดนั้น จะเริ่มถามจากประสบการณ์ในการดื่มบำรุงกำลัง ประเภท กระทั่งแดง เอ็ม 100/150 ลิโพ ฯลฯ ต่อจากนั้นจึงถามเกี่ยวกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ 8 ชนิดข้างต้น คำถามลำดับต่อมาเป็นประสบการณ์ในการใช้ยารักษาโรคต่างๆ ที่มีโอกาสใช้ในเชิงเสพติด นั่นคือ ยาแก้ไอ/แก้ปวด ยาแก้ไอ ยานอนหลับ และยากล่อม

ประสาท จากนั้นจึงเป็นคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์การใช้ยา/สารเสพติดโดยเริ่มจากยากระตุ้นประสาท ในที่นี้คือยาบ้าที่แพร่ระบาดอย่างมากในปัจจุบัน ยาเสพติดสมัยใหม่ที่มีการแพร่ระบาดในกลุ่มวัยรุ่นเพื่อความบันเทิง อาทิ ยาอี/ยาเลิฟ ยาเค โคเคน ประสบการณ์การใช้สิ่งเสพติดชนิดต่างๆ ทั้งที่เป็นพืชธรรมชาติ นั่นคือ บุหรี่ กัญชา กระต่อม ผื่น และเป็นสารสังเคราะห์ ได้แก่ สารระเหย และเฮโรอีน

การเตรียมงานภาคสนาม

■ การตรวจสอบพื้นที่ตัวอย่างและครัวเรือน

ในการคัดเลือกครัวเรือนตัวอย่างในพื้นที่ตัวอย่าง (ชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่าง) นั้น เนื่องจากกรอบตัวอย่างที่ทางสำนักงานสถิติแห่งชาติให้นั้นมีเพียงขอบเขตของพื้นที่ตัวอย่างและจำนวนครัวเรือนเท่านั้น จึงจำเป็นต้องสำรวจพื้นที่และเขียนแผนที่ที่ตั้งครัวเรือนทั้งหมดในพื้นที่ตัวอย่าง เพื่อสุ่มเลือกครัวเรือนตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มแบบเป็นระบบในแต่ละพื้นที่

ในการคัดเลือกสมาชิกในครัวเรือนตัวอย่าง โดยจำแนกประชากรเป้าหมายเป็น 3 กลุ่ม คือ อายุ 12-24 ปี 25-44 ปี และ 45-65 ปี ทั้งชายและหญิง ดังนั้นจำนวนสมาชิกที่ตกเป็นตัวอย่างมากที่สุดในแต่ละครัวเรือนไม่เกิน 6

คน หากมีสมาชิกที่เป็นประชากรเป้าหมายในครัวเรือนตัวอย่างเกิน 6 คน และแต่ละเพศในกลุ่มอายุดังกล่าวมีเกิน 1 คน จะสุ่มเลือกมาเพียง 1 คนเท่านั้น

จากกรอบตัวอย่างที่ได้รับมานั้น บางพื้นที่ที่จำนวนครัวเรือนแน่นับจริงในพื้นที่แตกต่างจากจำนวนครัวเรือนที่สำนักงานสถิติแห่งชาติกำหนดให้ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะพื้นที่ตัวอย่างในจังหวัดกรุงเทพฯ และปริมณฑล ดังแสดงในตัวอย่าง จึงทำให้ต้องขยายขอบเขตพื้นที่ไปยังพื้นที่อื่นที่มีลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกับพื้นที่ตัวอย่าง อีกทั้งต้องอาศัยแผนที่ของสำนักงานสถิติจังหวัด สถานีอนามัย เทศบาล ที่ทำการไปรษณีย์ หรือหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ตัวอย่างความคลาดเคลื่อนเปรียบเทียบสำนักงานสถิติกับแรงงานจริง

สถานที่ กรุงเทพมหานคร	จำนวนครัวเรือน		% คลาด เคลื่อน	สถานที่ปริมณฑล	จำนวนครัวเรือน		% คลาด เคลื่อน
	เขต / แขวง / ED/ BLK	สนง. สถิติฯ			แรงงาน	จังหวัดสมุทรปราการ ปทุมธานี และนนทบุรี	
บางแค/บางแค ED029/01	117	500	-327.4	พระประแดง/ลำโรง ED010/03	91	300	-229.7
ราษฎร์บูรณะ/ราษฎร์บูรณะ ED020/03	111	300	-170.3	ลำลูกกา/คูคต ED043/01	86	200	-132.6
จอมทอง/บางมด ED021/01	147	350	-138.1	ลำลูกกา/บึงคอไห/คลองสิบสาม	68	182	-167.6
บางขุนเทียน/แสมดำ ED046/01	150	350	-133.3	บางใหญ่/เสาธงหิน/คลองเสาธง หิน	32	75	-134.4
ห้วยขวาง/ห้วยขวาง ED027/02	131	300	-129.0				
สะพานสูง/สะพานสูง ED016/01	154	350	-127.3				
คลองเตย/คลองเตย ED056/01	142	300	-111.3				

การเตรียมความพร้อมก่อนงานภาคสนาม

การเตรียมความพร้อมก่อนเก็บข้อมูลในพื้นที่นั้น เริ่มจากมีการประสานงานกับส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อขออนุญาตในการเข้าพื้นที่ รวมทั้งขอแผนที่ชุมชนจากเทศบาล สถานีอนามัย โรงพยาบาลชุมชน หรือที่ทำการไปรษณีย์ จากนั้นศึกษาถึงเส้นทางการเดินทาง สักรวจพื้นที่เป้าหมาย ทำความรู้จักกับชุมชนเพื่อนัดหมายกับผู้นำชุมชนในการเข้าพื้นที่ จัดทำแผนที่ชุมชนรวมอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่างโดยระบุทุกครัวเรือนในพื้นที่เป้าหมาย และสุ่มครัวเรือนตัวอย่างก่อนการปฏิบัติงานภาคสนามจริง โดยใช้วิธีการสุ่มครัวเรือนตัวอย่างแบบระบบ (Systematic Sampling)

เตรียมความปลอดภัยในการเข้าพื้นที่ โดยจัดทำบัตรประจำตัวพนักงานสัมภาษณ์ จดหมายขออนุญาตเก็บข้อมูลในพื้นที่ การทำประกันชีวิตให้พนักงานสนาม อีกทั้งยังต้องจัดเตรียมที่พักและยานพาหนะเพื่อความสะดวกในการเข้าพื้นที่

▪ การทดสอบกระบวนการปฏิบัติงานภาคสนาม

การทดสอบการปฏิบัติงานภาคสนามมีวัตถุประสงค์อย่างน้อย 3 ประการคือการทดสอบแบบสอบถาม การทดสอบการปฏิบัติงานของพนักงานสนาม และการ

ค้นหาข้อจำกัด อุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำไปสู่การวางแผนงานที่มีประสิทธิภาพในการเก็บข้อมูลจริง ซึ่งผลที่ได้ทำให้พบว่ายังมีปัญหาที่ต้องนำมาพิจารณาหลายประการ ดังนี้

- 1) ปัญหาในการเข้าถึงตัวอย่างที่ต้องการ แบ่งเป็น 4 กรณี

กรณีแรก ไม่สามารถเข้าถึงตัวอย่างได้ (Non-contact) เนื่องจากไม่สามารถหาครัวเรือนตัวอย่างที่เลือกพบ ไม่มีครัวเรือนที่เลือกไว้ตั้งอยู่จริง หรือหาครัวเรือนตัวอย่างไม่พบ ซึ่งเหตุผลเช่นนี้เกิดเนื่องจากกรอบตัวอย่างไม่สมบูรณ์และยังไม่มี การสำรวจพื้นที่เบื้องต้นก่อนการสำรวจจริง ในโครงการนี้ส่วนใหญ่จะพบปัญหาในเขตเทศบาล

กรณีที่ 2 ไม่พบกลุ่มตัวอย่างในขณะเก็บข้อมูลจริง เช่น ไม่พบหัวหน้าครัวเรือน หรือไม่พบสมาชิกในครัวเรือนที่สามารถให้ข้อมูลได้เพราะบางช่วงเวลาที่ทำกรเก็บข้อมูลอาจจะพบแต่เด็กและคนชราเท่านั้น หรือหน่วยตัวอย่างที่ถูกเลือกไว้ไม่อยู่ถาวร เนื่องจากไปต่างประเทศ ต่างจังหวัด ทำให้เกิดปัญหาไม่สามารถนัดวัน-เวลาในการเก็บข้อมูลซ่อมได้ในโครงการนี้ส่วนใหญ่จะพบปัญหาในกลุ่มวัยรุ่นที่เข้ามาศึกษาในตัวจังหวัด

กรณีที่ 3 กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถให้ข้อมูลได้ในขณะที่พนักงานสัมภาษณ์เก็บข้อมูล เนื่องจากผู้ตอบปวยหรือไม่มีสติสัมปชัญญะในการตอบคำถาม เช่น คนป่วยหนักเรื้อรัง พิการ เมา

กรณีที่ 4 การไม่สามารถเข้าถึงครัวเรือนตัวอย่างได้เนื่องจากเป็นชุมชนแออัดที่อยู่ในพื้นที่ล่อแหลมเป็นอันตรายแก่พนักงานสัมภาษณ์ หรือในขณะนั้นเกิดภัยธรรมชาติในพื้นที่ที่ทำการศึกษายากที่จะเข้าถึงครัวเรือนตัวอย่างนั้นได้ บางชุมชนเป็นหมู่บ้านจัดสรร ถูกห้ามเข้าโดยพนักงานรักษาความปลอดภัย

เหตุผลข้างต้นนี้ทำให้ขนาดตัวอย่างที่เก็บได้จริงน้อยกว่าที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ส่งผลให้ไม่สามารถได้ตัวอย่างที่เป็นตัวแทนที่ดีของประชากรได้ ผลประมาณการที่ได้จะไม่สามารถสรุปเป็นประชากรทั้งหมดได้ เนื่องจากมีความคลาดเคลื่อนสูงมาก วิธีการแก้ไขเบื้องต้นในกรณีที่ไม่พบกลุ่มตัวอย่าง หรือกลุ่มตัวอย่างปฏิเสธการตอบคำถาม คือกลับไปถามตัวอย่างดังกล่าวซ้ำอีกครั้ง โดยจะทำการติดต่อไปยังหน่วยตัวอย่าง เพื่อนัดวัน-เวลาสัมภาษณ์ หรือบางครั้งก็ปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บข้อมูลจากเดิมที่ให้กลุ่มตัวอย่างตอบเองเป็นการสัมภาษณ์แทน

ส่วนในกรณีที่ไม่พบหรือไม่สามารถเข้าถึงครัวเรือน ตัวอย่างได้ วิธีการแก้ปัญหาคือ กรณีที่ไม่พบแก้ปัญหาด้วยการขอแผนที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อ.บ.ต. เทศบาล ไปรษณีย์ สถานีอนามัย เป็นต้น ส่วนในพื้นที่ที่ห้ามเข้า เช่น หมู่บ้านจัดสรร ได้ขออนุญาตจากหัวหน้าชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

2) การไม่ตอบ (Non-response) ซึ่งมีอยู่ 2 กรณีคือ ไม่ตอบเลย กับตอบเพียงบางส่วน ซึ่งสาเหตุของความคลาดเคลื่อนชนิดนี้ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเกิดความไม่มั่นใจในข้อมูลที่ให้ไป การใช้ข้อมูลของผู้สำรวจและการรักษาความลับเกรงว่าจะเกิดผลเสียกับตนเอง ถ้าตอบคำถามจริงออกไป เช่น คำถามที่เกี่ยวกับรายได้ อาชีพ หรือคำถามที่ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดี เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้น ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม หรือมีทัศนคติไม่ดีในเรื่องที่ถาม เช่น ประสิทธิภาพในเรื่องยาเสพติด การพนัน การกระทำผิดกฎหมาย ทำให้ตอบคำถามไม่ตรงกับความจริงหรืออาจจะปฏิเสธในการตอบเลย วิธีการแก้ปัญหา คือ การอธิบายถึงที่มา วัตถุประสงค์ และผลที่ได้รับจากโครงการว่าศึกษาไปแล้วจะมีประโยชน์อย่างไรต่อกลุ่มตัวอย่าง มีประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนี้ต้องยืนยันว่า คำตอบของผู้ให้ข้อมูลจะเป็นความลับ ไม่มีผลเสียต่อผู้ให้ข้อมูลหรือครอบครัวแต่อย่างใด โดยที่การเสนอรายงานจะ

ทำในลักษณะรวม มิใช่การรายงานข้อมูลรายบุคคล อย่างไรก็ตามในการสำรวจครั้งนี้บางครั้งคำตอบที่ได้รับยังเป็นคำตอบที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง เนื่องจากผู้ตอบยังไม่มี ความมั่นใจถึงผลกระทบที่ได้รับจากการตอบข้อมูลตามความเป็นจริง วิธีที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาคำถามดังกล่าว คือ การใช้ทักษะและประสบการณ์ของผู้รู้ในการตัดสินใจ นอกจากนี้ยังใช้กระบวนการเชิงความน่าจะเป็นมากำกับ โดยสร้างสมมติฐานจากลักษณะของแบบสอบถาม เช่น คำถามที่ถามถึงการใช้เฮโรอีนในระยะ 30 วันที่ผ่านมา คำตอบที่ได้จะต้องต่ำกว่าความเป็นจริง นอกจากนี้ยังดูได้จากลักษณะผู้ให้ข้อมูล เช่น ถ้าผู้ให้ข้อมูลเป็นวัยรุ่นชาย คำตอบเกี่ยวกับการใช้สารเสพติดอาจจะต่ำกว่าปกติ เป็นต้น

กระบวนการปฏิบัติงานภาคสนาม

การจัดทีมในการปฏิบัติงานภาคสนาม นั้นคำนึงถึงปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 2 ประการ คือ ต้องมีการคละกันระหว่างพนักงานสัมภาษณ์ที่มีประสบการณ์มากและน้อยให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันเพื่อไม่ให้มีการกระจุกตัวของมือเก่า หรือมือใหม่ในแต่ละกลุ่มมากเกินไป ในแต่ละกลุ่มควรมีผู้ที่รู้จักพื้นที่เป้าหมายอยู่ด้วย โดยส่วนใหญ่ในการเข้าถึงครัวเรือนตัวอย่างพนักงานสัมภาษณ์จะเข้าไปเป็นคู่ ชาย-หญิง

เนื่องจากในแต่ละครัวเรือนจะทำการสัมภาษณ์สมาชิกตัวอย่างหลายคนและเพื่อความปลอดภัยของพนักงานสัมภาษณ์ ในส่วนของผู้ควบคุมภาคสนามจะกำหนดหน้าที่ให้พนักงานสัมภาษณ์ว่าควรสัมภาษณ์ครัวเรือนใดที่สุ่มไว้แล้ว ตรวจสอบการทำงานของพนักงานไม่ว่าความถูกต้องในการเก็บข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสอบถาม อีกทั้งทำหน้าที่หาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าจากงานภาคสนาม ส่วนในกรณีที่หน่วยตัวอย่างไม่อยู่พนักงานควบคุมจะต้องวางแผนในการนัดหมายวันเวลาเพื่อสัมภาษณ์หรือการกำหนดหน่วยตัวอย่างอื่นแทน อีกทั้งผู้ควบคุมควรจะมีการประชุมกับพนักงานสัมภาษณ์เพื่อสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานภาคสนามพร้อมทั้งแนวทางแก้ไขปัญหาทุกวัน เพื่อให้คุณภาพของการทำงานมีประสิทธิภาพสูงสุด

หลังจากได้ศึกษาปัญหาที่พบในกระบวนการทดสอบการปฏิบัติงานภาคสนามในแต่ละทีม และระดมความคิดเห็นแนวทางในการแก้ไขปัญา ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติจริงในการทำงานภาคสนามแล้ว แต่ละภาคได้จัดการเก็บข้อมูลและบริหารทีมเก็บข้อมูลกันเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ การจัดทีมเก็บข้อมูลในแต่ละภาคจึงออกมาในรูปแบบต่างๆ กัน ดังนี้

กรุงเทพฯและปริมณฑล มีการแบ่งทีมเก็บข้อมูล ออกเป็น 8 ทีม ทีมละ 4 คน ในแต่ละทีมมีพนักงานควบคุม ภาคสนามที่มีประสบการณ์ โดยจะทำการเก็บข้อมูลพื้นที่ละ 2-3 วัน พื้นที่ปริมณฑล กำหนดเก็บข้อมูลวันหยุดเสาร์-เสาร์ หรือ ศุกร์-อาทิตย์ ส่วนในจังหวัดกรุงเทพฯ จะทำการเก็บ ข้อมูลเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์เท่านั้น เพื่อที่จะเก็บข้อมูลได้ อย่างครบถ้วน สมบูรณ์และสามารถติดต่อหน่วยงานราชการ ได้เมื่อมีปัญหา ส่วนเวลาในการเข้าพื้นที่ประมาณเวลา 8.00-18.00น. ในวันจันทร์-พุธ ทำการติดต่อประสานงานกับ หน่วยงานราชการต่างๆ เพื่อขออนุญาตเข้าพื้นที่ ขอแผนที่ ชุมชน เส้นทางการเดินทาง สำรวจพื้นที่และวาดแผนที่ คร่าวๆในพื้นที่ พร้อมทั้งสุ่มครัวเรือนตัวอย่าง

ภาคกลาง แบ่งทีมเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ทีม โดยทีม แรกเป็นพนักงานภาคสนามที่มีภูมิลำเนาในจังหวัดที่สำรวจ และมีประสบการณ์ในการทำงานภาคสนาม ทีมที่ 2 ไม่มี ภูมิลำเนาในจังหวัดที่สำรวจ โดยกำหนดให้เข้าพื้นที่เก็บ ข้อมูลพื้นที่ละ 1 วัน แต่ในทีมที่ 1 สามารถกลับไปยังพื้นที่ที่ เก็บข้อมูลไม่ครบถ้วนได้และสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างจน ครบ ในภาคกลางทำการสำรวจแต่ละพื้นที่อย่างต่อเนื่องจน ครบ 1 จังหวัดจึงพัก

ภาคเหนือ แบ่งการบริหารงานภาคสนามออกเป็น 3 ทีม โดยในแต่ละทีม พนักงานภาคสนามส่วนใหญ่เป็นนักศึกษา ทีมที่ 1 นักศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงราย และสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ส่วนทีมที่ 2 เป็นนักศึกษาในสถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์ ส่วนทีมที่ 3 เป็นนักศึกษาในสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ซึ่งคณะทำงานในโครงการฯ เป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันดังกล่าว และมีอาจารย์เป็นผู้ควบคุมงานภาคสนาม ในพื้นที่สำรวจที่กลุ่มตัวอย่างเป็นชาวเขาจะจ้างล่ามในการสัมภาษณ์ โดยในแต่ละพื้นที่จะทำการเก็บข้อมูลประมาณ 1 วัน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทีมเก็บข้อมูลเพียงทีมเดียวประมาณ 6-8 คนซึ่งเป็นผู้ที่จบปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และเป็นหญิงทั้งหมด สามารถพูดภาษาถิ่นได้ และมีอาจารย์เป็นผู้ควบคุมงานภาคสนาม โดยเข้าเก็บข้อมูลพื้นที่ละ 1 วัน ทำการสำรวจแต่ละพื้นที่อย่างต่อเนื่องจนครบ

ภาคใต้ แบ่งทีมเก็บข้อมูลเป็น 2 ทีมคือ ทีมที่ 1 ภาคใต้ตอนบนและทีมที่ 2 ภาคใต้ตอนล่าง ทีมที่ 1 เป็นนักศึกษาศาสนาบัณฑิตวิทยาลัยนครศรีธรรมราช ส่วนทีมที่ 2 สามารถพูดภาษาถิ่นมลายูได้ นับถือศาสนาอิสลามและเป็นชายทั้งหมด โดยในแต่ละพื้นที่ทำการเก็บข้อมูล 1-2 วัน

แบบสอบถามที่ใช้ในการสำรวจภาคใต้ตอนล่างจะมีการแปลเป็นภาษาถิ่นมลายู

ปัญหาและแนวทางแก้ไขในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

- ปัญหาในการเข้าถึงพื้นที่หรือครัวเรือนตัวอย่าง

เนื่องจากบางพื้นที่ทางเข้าหมู่บ้านไม่มีสัญลักษณ์ที่จะสามารถสังเกตเห็นได้ จำเป็นต้องสอบถามเส้นทางจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ที่ทำการไปรษณีย์ สถานีอนามัย โรงพยาบาลชุมชน ส่วนพื้นที่ที่เป็นเรือกสวนไร่นา ครัวเรือนตัวอย่างแต่ละหลังอยู่ห่างกันค่อนข้างมาก จำเป็นต้องใช้รถจักรยานหรือรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะในการเดินทางเข้าเก็บข้อมูล ส่วนพื้นที่ที่มีการเดินทางลำบากจะต้องหาที่พักในพื้นที่เพื่อที่จะสอบถามครัวเรือนตัวอย่างได้ครบถ้วนและสร้างความสนิทสนมกับประชาชนในพื้นที่

- ปัญหาจากพื้นที่ตัวอย่างและครอบครัวตัวอย่างหรือแผนที่ไม่สมบูรณ์

มีบางพื้นที่จำนวนครัวเรือนตัวอย่างไม่เพียงพอในการสอบถาม เนื่องจากพื้นที่ที่เป็นบ้านร้าง พื้นที่ว่างเปล่า หน่วยงานราชการ หรือตลาดจำนวนมาก แก้ไขโดยขยายชุมชนอาคารออกไปยังพื้นที่ใกล้เคียงที่มีลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกับชุมชนอาคารตัวอย่าง ในกรณีที่แผนที่ที่

สำนักงานสถิติแห่งชาติกำหนดให้ไม่ทันสมัยตามลักษณะทางกายภาพปัจจุบัน เช่น การแบ่งขอบเขตหมู่บ้านจากส่วนของนอกเขตเทศบาลเป็นเทศบาลตำบล จำเป็นจะต้องขอแผนที่ใหม่จากเทศบาล ไปรษณีย์ หรือสอบถามแผนที่ชุมชนจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ส่วนในพื้นที่ที่ล่อแหลมและเป็นอันตราย เช่น ชุมชนเป็นแหล่งจำหน่ายยาเสพติด หรือพบผู้ที่กำลังเสพยาอยู่ จะทำการแก้ปัญหาโดย คัดเลือกพนักงานเก็บข้อมูลที่ชำนาญพื้นที่และรวมทีมเก็บข้อมูลทั้งหมดเพื่อทำการเก็บข้อมูลภายในระยะเวลาที่จำกัดและออกจากพื้นที่อย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังมีการประสานงานกับผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าชุมชนขอความช่วยเหลือในการเข้าพื้นที่ ในกรณีพื้นที่ตัวอย่างเป็นหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ พนักงานรักษาความปลอดภัยไม่ให้เข้าไปเก็บข้อมูล แก้ปัญหาโดยติดต่อกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อแจ้งถึงวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูล

▪ ปัญหาจากแบบสอบถาม

เนื่องจากแบบสอบถามมีรายละเอียดประเด็นต่างๆ ค่อนข้างมาก ทำให้กลุ่มตัวอย่างเกิดความหงุดหงิดและเบื่อหน่ายเพราะต้องใช้ระยะเวลาในการตอบนาน ซึ่งพนักงานเก็บข้อมูลจะชวนพูดคุยเรื่องทั่วๆ ไปเพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกผ่อนคลายและพยายามรวบรวมในการถามแต่ให้ครบ

คลุมทุกคำถาม ในบางครั้งกลุ่มตัวอย่างจะถามถึงระยะเวลาในการสัมภาษณ์ และจะปฏิเสธความร่วมมือในครั้งแรก แต่พนักงานเก็บข้อมูลจะพยายามอธิบายถึงที่มา วัตถุประสงค์ ประโยชน์ที่ได้รับจากข้อมูลที่ได้ และความสำคัญของผู้ตอบ ซึ่งเป็นหนึ่งในตัวแทนของประชากรเป้าหมาย ส่วนใหญ่จะได้รับความร่วมมือในเวลาต่อมา ส่วนแบบสอบถามในชุดที่ 3 ซึ่งเป็นประสบการณ์ให้ตอบเอง ผู้ตอบแบบสอบถามไม่กล้าตอบตามความเป็นจริงกลัวจะมีอันตราย พนักงานภาคสนามจะรับประกันกับผู้ตอบว่าข้อมูลที่ได้จะเป็นความลับ และไม่สามารถโยงมาถึงตัวผู้ตอบได้ภายหลัง โดยการระบุในคำชี้แจงของแบบสอบถามด้วย และพนักงานฯจะให้อิสระในการตอบโดยไม่อยู่ใกล้ผู้ตอบในกรณีที่ผู้ตอบสามารถอ่านเขียน และทำความเข้าใจในแบบสอบถามได้เอง แต่ถ้าผู้ตอบไม่เข้าใจ อาจจะต้องอธิบายถึงวิธีในการตอบ ในกรณีที่ผู้ตอบอ่านและเขียนหนังสือไม่ได้พนักงานเก็บข้อมูลจำเป็นต้องใช้การสัมภาษณ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะได้รับความร่วมมือในการตอบคำถามทุกประเด็น ในแบบสอบถามชุดตอบเองนั้น จะมีระบบการตรวจสอบข้อมูลที่รับกลับคืน ถ้าตัวอย่างตอบคำถามไม่ครบถ้วน มีการตอบที่ไม่สอดคล้องกัน หรือไม่เข้าใจคำถามแล้วตอบผิดวัตถุประสงค์ พนักงานสัมภาษณ์จะกลับไปยังครัวเรือนตัวอย่างนั้นอีกครั้งและอธิบายความ

ชัดเจนในข้อคำถาม โดยอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์แทนการตอบเอง

▪ ปัญหาจากกลุ่มตัวอย่าง

ในกรณีที่สมาชิกบางคนในครัวเรือนตัวอย่างไม่อยู่บ้าน เช่น ไปโรงเรียน ทำงาน ทำนา ทำสวน หรือกำลังค้าขายอยู่ ถ้าทราบสถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างอยู่ก็จะตามไปสัมภาษณ์ที่นั่น ส่วนที่กำลังค้าขายอยู่จะนัดช่วงเวลาที่เหมาะสมในการให้สัมภาษณ์ แต่ถ้าไม่ทราบพนักงานเก็บข้อมูลจะนัดวัน เวลากลับมาสัมภาษณ์สมาชิกในครัวเรือนตัวอย่างนั้นอีกครั้ง ในกรณีที่ไม่มีสมาชิกคนใดในครัวเรือนตัวอย่างอยู่เลย จะสอบถามวันเวลาที่กลุ่มตัวอย่างนั้นอยู่จากเพื่อนบ้าน แต่ถ้าครัวเรือนตัวอย่างไม่อยู่อย่างถาวร เช่นไปต่างประเทศ ต่างจังหวัดเป็นเวลานาน จะแก้ไขปัญหาโดยสัมภาษณ์ครัวเรือนตัวอย่างใหม่ที่อยู่ใกล้เคียงครัวเรือนตัวอย่างเดิม

ในบางพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ในจังหวัดกรุงเทพฯ กลุ่มตัวอย่างไม่ไว้ใจพนักงานเก็บข้อมูล กลัวว่าเมื่อให้ข้อมูลไปแล้วจะได้รับอันตรายหรือเกรงว่าพนักงานเก็บข้อมูลจะเป็นมิชฌาชีพ ทำการแก้ปัญหาโดย แสดงหลักฐานบัตรพนักงานเก็บข้อมูล หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล อธิบายวัตถุประสงค์และประโยชน์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

พร้อมทั้งชวนคุยเพื่อสร้างความรู้สึกไว้วางใจขึ้น อีกทั้งยังขออนุญาตผู้ใหญ่บ้านหรือหัวหน้าชุมชนในการสำรวจพื้นที่ และขอให้ช่วยอธิบายเจรจากับประชาชนในหมู่บ้าน

ถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบคำถามไม่ตรงกับความเป็นจริง คือในขณะนั้นกำลังดื่มหรือเสพอยู่ หรือโดยการสอบถามจากสมาชิกในครัวเรือนหรือเพื่อนบ้าน จะกลับไปสัมภาษณ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยอธิบายถึงประโยชน์ของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และยืนยันว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะปิดเป็นความลับ

▪ ปัญหาจากพนักงานสัมภาษณ์

ปัญหาที่สำคัญในการทำงานภาคสนามอีกอย่างหนึ่งคือ พนักงานเก็บข้อมูลสนามขาดความละเอียดรอบคอบในการเก็บข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการสอบถาม การสังเกตและการจดบันทึก ซึ่งจะแก้ไขโดยให้พนักงานควบคุมภาคสนาม คอยตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามทุกชุด ในกรณีที่เกิดความผิดพลาดจะชี้แจงเป็นรายข้อ และทำการประเมินพนักงานสัมภาษณ์ทุกวัน พร้อมทั้งให้พนักงานประเมินตนเอง และให้จดบันทึกการทำงานในแต่ละวันจดบันทึกเหตุการณ์หรือสิ่งทีพบในพื้นที่ซึ่งนำมาประกอบการพิจารณาในความสอดคล้องของแบบสอบถาม และมีการจัดกลุ่มสับเปลี่ยนหมุนเวียนพนักงานเก็บข้อมูล

ใหม่ทุกๆ ครั้งที่มีการเก็บข้อมูล เพื่อทุกคนจะได้ตรวจสอบความถูกต้องในการเก็บข้อมูลภาคสนามซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มผู้ร่วมงานด้วยกัน

การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดการกับข้อมูล ภายหลังจากการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว เริ่มตั้งแต่การตรวจสอบความถูกต้อง ครอบคลุมสมบูรณฺ์ของแบบสอบถาม การลงรหัสข้อมูล การบันทึกข้อมูล การประมวลผล และการสรุปผล หากเกิดความผิดพลาดในขั้นตอนใดที่กล่าวมาแล้วย่อมทำให้ผลสรุปผิดพลาดไปด้วย การควบคุมผิดพลาดทำได้โดยควบคุมวางแผนการทำงาน และสามารถตรวจสอบการทำงานในทุกขั้นตอนได้

ในส่วนการตรวจสอบความสมบูรณฺ์ของแบบสอบถาม ความถูกต้องสอดคล้องกันในข้อคำตอบ ควรจะทำในขณะที่อยู่ในพื้นที่นั้นโดยพนักงานควบคุมงานภาคสนาม เนื่องจากถ้ามีส่วนใดที่ยังตอบไม่ครบถ้วนหรือพบข้อผิดพลาดจะสามารถทำการสอบถามเพิ่มเติมได้ในทันที หรือผู้สัมภาษณ์ยังจดจำคำตอบของตัวอย่างนั้นๆ ได้ ทำให้พนักงานสัมภาษณ์ทราบข้อบกพร่องของตนเองทันทีเพื่อ

ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ในบางข้อคำถามการบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในขณะที่สอบถามนั้นยังไม่สมบูรณ์เนื่องจากไม่สะดวกที่จะเขียนรายละเอียดทุกถ้อยคำพูดได้ครบในขณะสัมภาษณ์ พนักงานสัมภาษณ์ต้องอธิบายหรือเขียนรายละเอียดในแบบสอบถามให้ครบก่อนที่จะสอบถามครัวเรือนอื่นต่อ หรือภายในพื้นที่เพื่อมิให้ความจำในคำพูดของผู้ตอบลบลือน

งานรหัสต้องมีการวางแผนล่วงหน้า กล่าวคือ ทำคู่มือลกรหัสไปพร้อมๆ กับการออกแบบสอบถามโดยเฉพาะในกรณีคำถามที่มีคำตอบให้เลือกนั้นสามารถให้คำรหัสของคำตอบได้เลย ส่วนในกรณีเป็นคำถามที่ให้ผู้ตอบคิดอย่างเป็นอิสระเองโดยไม่มีคำตอบให้เลือก จะต้องรอผลจากการสำรวจก่อนเพื่อหาคำตอบที่เป็นไปได้และการจัดหมวดหมู่เพื่อกำหนดรหัสต่อไป ซึ่งได้คำตอบบางส่วนจากการทดสอบงานสนามหรือการสำรวจเชิงทดลอง (Pilot Survey) ในการลกรหัสข้อมูลควรจัดทำคู่มือลกรหัสให้เรียบร้อยเพื่อความสะดวกและถูกต้อง ส่วนในรหัสที่อาจจะเพิ่มควรที่จะแจ้งให้ผู้ที่ทำหน้าที่ลกรหัสทุกคนทราบ เนื่องจากงานรหัสเป็นงานที่ละเอียด ผู้ทำและตรวจสอบต้องใช้ความระมัดระวัง มีสมาธิ และความไม่เอนเอียงในการลกรหัส เพราะข้อมูลที่ได้จากตัวอย่างนั้นอาจจะตีความหมายได้

หลายกรณี แม้จะจัดทำคู่มือลงรหัสเป็นอย่างดีแล้ว บางครั้ง ก็มีคำตอบที่แปลกๆ อยู่เสมอทำให้ต้องเพิ่มรหัสใหม่ เช่น อาการโรค และเจ็บป่วย ซึ่งบางครั้งทั้งผู้ให้ข้อมูลและผู้สัมภาษณ์ก็จดมาตามที่เข้าใจ แต่ไม่ได้มีระบุไว้ในรหัส อีกทั้งข้อผิดพลาดจากการลงรหัสหากไม่พบในการตรวจสอบแล้ว จะมีผลกระทบต่อคุณภาพของข้อมูล ทำให้การวิเคราะห์ และการสรุปผลมีความผิดพลาดได้ ดังนั้นการกำหนดทีมงานผู้รับผิดชอบการลงรหัสข้อมูลเป็นส่วนๆ ที่ชัดเจนจึงเป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้ทีมงานต้องมีความชำนาญและใช้ความชำนาญนั้นช่วยควบคุมคุณภาพของการลงรหัสข้อมูล

ส่วนในการบันทึกข้อมูลจะมีโปรแกรมสำเร็จรูป (Data Entry) เพื่อป้อนข้อมูลโดยเฉพาะ เพื่อช่วยลดทอนความผิดพลาดในการป้อนข้อมูลได้ในระดับหนึ่ง ทำให้ข้อมูลที่ได้อยู่ในกรอบที่ต้องการทั้งค่าที่เป็นไปได้ (Value) และขนาดของตัวแปร (Length) และเงื่อนไขความสัมพันธ์กันของตัวแปรต่างๆ เช่น การข้าม (Skip) ไปยังตัวแปรถัดไป และกำหนดค่าให้ตัวแปรที่ข้ามไป หลังจากนั้นจะใช้การตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนจาก คำตอบที่ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกันตามความเป็นจริง โดยดูจากค่าความถี่ (Frequency) และการทำตารางไขว้ (Crosstabulation) ของตัวแปรที่ต้องการตรวจสอบกับ

ตัวแปรที่มีผลเกี่ยวข้องกับตัวแปรต่างๆ เพื่อดูความเป็นไปได้ของข้อมูลในตัวแปรนั้น

ในโครงการประมาณการฯ ได้จัดทำคู่มือลงรหัส และใช้คู่มือลงรหัสเดียวกันนี้ในทุกภูมิภาค ช่วงแรกมีการเปลี่ยนแปลงคู่มือการลงรหัสหลายครั้งเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากที่สุด ส่วนในคำถามบางข้อที่เป็นคำถามปลายเปิด มีรหัสแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคมากจึงได้จัดทำรหัสเพิ่มขึ้นในแต่ละภูมิภาคเพื่อเปิดโอกาสให้แต่ละภูมิภาคสามารถลงรหัสได้อย่างอิสระ ส่วนในการบันทึกข้อมูลจะใช้โปรแกรม Data Entry ของ SPSS/PC ซึ่งสามารถลดความผิดพลาดจากการบันทึกข้อมูล อีกทั้งสามารถแปลงข้อมูลที่บันทึกแล้วให้อยู่ในรูปของ SPSSW ได้ทันทีทำให้สะดวกมากขึ้น ในการบันทึกข้อมูลจะทำคู่มือขนานกับการลงรหัสข้อมูลเพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลกัน เมื่อบันทึกข้อมูลเสร็จเป็นบางส่วนจะนำข้อมูลนี้มาตรวจสอบความผิดพลาดจากการลงรหัสและการบันทึกอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้ Syntax Clean Data และการตรวจสอบจากการหาค่าความถี่ การทำตารางไขว้โดยใช้ตัวแปรหลักที่จะทำการวิเคราะห์ผลไขว้กันทั้งหมด เช่น เพศ กลุ่มอายุ ภูมิภาค เขตปกครอง การศึกษา อาชีพ ประสบการณ์การใช้สารเสพติดแต่ละชนิด เป็นต้น ซึ่งถ้าพบ

สิ่งที่ผิดพลาดหรือไม่สอดคล้องกันของข้อมูลจะทำการตรวจสอบจากแบบสอบถามอีกครั้งก่อนที่จะนำข้อมูลไปวิเคราะห์ การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลขึ้นอยู่กับ จุดมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย เลือกใช้ตัวสถิติ ที่ถูกต้องและเหมาะสมเพื่อหาข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้ ตอบปัญหาที่ตั้งไว้ให้ตรงวัตถุประสงค์มากที่สุด ส่วนสุดท้าย คือข้อสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะในโครงการวิจัย

แนวทางที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นแนวทางกว้างๆ ที่น่า จะทำให้หลายท่านมองเห็นภาพกระบวนการต่างๆ ในการ สืบรวจด้วยตัวอย่าง ซึ่งแม้ว่าในทางปฏิบัติอาจจะมี ความแตกต่างกันบ้างในแต่ละโครงการ แต่ผู้เขียนก็เชื่อมั่นว่าแนว ทางดังกล่าวน่าประโยชน์สำหรับผู้วิจัยที่กำลังจะดำเนินการ โครงการสำรวจด้วยตัวอย่างขนาดใหญ่ในอนาคต ที่จะนำไป ประยุกต์ใช้กับโครงการของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มี คุณภาพ และประหยัดทรัพยากรสูงสุดต่อไป

บรรณานุกรม

กัลยา วานิชย์บัญชา. 2539. การวิเคราะห์สถิติ: สถิติเพื่อการตัดสินใจ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะกรรมการที่ปรึกษาด้านข้อมูลและวิชาการสารเสพติด สำนักงานป.ป.ส., 2546. รายงานการประชุมวิชาการสารเสพติดระดับชาติ ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กำลังตีพิมพ์)

_____. 2545. บทความย่อการประชุมวิชาการสารเสพติด ระดับชาติ ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2545. รายงานเบื้องต้นการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ สถานภาพปีพ.ศ. 2544 การสำรวจครัวเรือน ทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2545. สถานภาพการใช้จ่ายและสารเสพติด พ.ศ. 2544 การสำรวจครัวเรือนทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะทำงานโครงการประมาณการจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องกับ
สารเสพติด, 2544. รายงานการบริหารจัดการภาค
สนามโครงการประมาณการจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้อง
กับสารเสพติดทั่วประเทศ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัย
วิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
(เอกสารภายใน).

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2539. รายงานการสำรวจภาวะ
เศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2539
กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สุชาติดา กิระนันท์. 2538. ทฤษฎีและวิธีการสำรวจ
ตัวอย่าง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

สุรินทร์ นียมมางกูร. 2542. เทคนิคการสุ่มตัวอย่าง.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

